

УДК 332.14:330.341.1:001] (043.3)
DOI: 10.31474/2415-7902-2020-1(4)-2(5)-86-92

Н.О.Подлужна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗНАННЄВО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ КРАЇНИ ЗА РАХУНОК РІЗНОМАНІТНОСТІ ФОРМ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Анотація. Метою статті є визначення особливостей забезпечення знаннєво-інтелектуального розвитку країни за рахунок активізації різноманітності форм економіки знань.

Методика. З метою формування економіки знань на національному рівні необхідно забезпечити розвиток її диверсифікованих форм прояву, до яких належать: інноваційна, цифрова, мережева, креативна та зелена економіка. У дослідженні використано системний підхід та логічного узагальнення.

Результати. Встановлено, що прояв кожної форми економіки знань у регіоні супроводжується ефектом меліоризму, що підвищує якість і швидкість протікання процесів соціально-економічного розвитку території. Процеси становлення ЕЗ мають супроводжуватися ефектом меліоризму, дія якого проявляється в інноваційному й креативному розвитку країни, регулюванні суспільних явищ і прийнятті управлінських рішень на підґрунті екологічної доцільності, розповсюдження цифрових технологій та мережеских взаємозв'язків. Такі трансформації можуть відбутися за умови переконання людини у доцільності докорінної зміни пріоритетів життя, що забезпечить процвітання суспільства та набуття оптимістичного погляду на майбутнє.

Наукова новизна міститься у визначенні поняття ефекту меліоризму, що можливо досягти за умов розумного втручання людини в будь-які процеси і сфери життєдіяльності регіону. Меліоризм економіки знань може відбуватися за рахунок інноваційного та креативного розвитку суспільних процесів у регіоні, регулювання всіх явищ і прийняття управлінських рішень з урахуванням екологічної безпеки, людського розвитку й економічної доцільності, розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій і мережеских взаємозв'язків тощо.

Практична значимість дослідження розкрито у визначенні шляхів забезпечення знаннєво-інтелектуального вектору розвитку країни за рахунок різноманітності форм економіки знань.

Ключові слова: розвиток, економіка знань, знаннєво-інтелектуальний розвиток, мережева економіка, цифрова економіка, зелена економіка

Вступ. Останнім часом в Україні все частіше проявляються елементи стимулювання економіки знань (далі – ЕЗ), основними серед яких є державна підтримка високотехнологічних і наукоємних галузей, реформування освітньої сфери, зростання якості навчання дітей і дорослих, можливості реалізації ідей через стартапи, міжнародні й національні гранти з отриманням спрямованої фінансової підтримки, впровадження е-технологій у держрегулюванні та повсякденному житті людини. Кожний із перерахованих елементів є невід'ємним проявом постіндустріального етапу розвитку економіки регіону і країни, яка прагне підвищити добробут і якість життя населення та досягти за цих умов економічного зростання на регіональному й національному рівнях на основі інноваційного і людського розвитку.

Все більше наукових досліджень присвячується визначенню характеристик та створенню сутнісного портрету новітнього для більшості економік світу стану ЕЗ як постіндустріального типу економіки, що сьогодні є характерним для багатьох розвинених країн світу, який при цьому не розглядається як завершальний етап траєкторії їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та методико-прикладні основи парадигми становлення економіки знань і обґрунтування багатоаспектності форм її прояву започаткували зарубіжні вчені: Д. Арайа (D. Araya), Д. Белл (D. Bell), Й. Бенклер (Y. Benkler), К. Далман (C. Dahlman), Ф. Махлуп (F. Machlup), М. Порат (M. Porat), Д. Тапскотт (D. Tapscott), Дж. Ріфкін (J. Rifkin), Р. Флоріда (R. Florida), Ф. Хайєк (F. Hayek), Дж. Хокінс (J. Hawkins), Д. Чен (D. Chen), Й. Шумпетер (J. Schumpeter).

Формування сучасної української наукової школи економіки знань і визначення передумов знаннєвого розвитку регіонів України пов'язано з працями таких учених, як А. Воронкова, В. Геєць, К. Гринюк, М. Дороніна, О. Захарова, І. Золотих, Ю. Іванов, І. Каленюк, А. Колот, О. Кудріна, О. Куклін, А. Ляшенко, М. Макаренко, Л. Мельник, О. Пашенко, В. Тищенко, Л. Федулова, А. Чухно, В. Шпильова, А. Штангрет, Л. Яковенко. Зокрема цими авторами було сформовано теоретично-методологічні засади та практичний інструментарій стосовно становлення концепції економіки знань як стратегічного вектора розвитку України.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених дослідженню поширення постіндустріальних типів економік, залишаються невирішеними проблеми забезпечення знаннєво-інтелектуального вектору розвитку країни за рахунок різноманітності форм економіки знань.

Мета статті (постановка завдання). Отже метою дослідження є визначення особливостей забезпечення знаннєво-інтелектуального розвитку країни за рахунок активізації різноманітності форм економіки знань.

Методи дослідження. У дослідженні використано *системний підхід* для характеристик форм ЕЗ, виокремлення чинників впливу на знаннєвий розвиток країни та *логічного узагальнення* для встановлення особливостей знаннєво-інтелектуального розвитку.

Виклад основного матеріалу. За результатами дослідження було встановлено, що першою формою ЕЗ є інноваційна економіка, яка кардинально відрізняється від її індустріального типу. Саме вона революційним чином змінила пріоритети у виробничо-господарській діяльності з прагнення максимального володіння контролем над дефіцитними матеріальними ресурсами, збільшення обсягів їх корисного використання та зростання доходів власників від регулювання цін на них, на розуміння цінності знань, розробку і поширення інноваційних продуктів і технологій, бізнес-моделей, новітніх форм виробництва. Цінністю цього типу економіки стала, по-перше, швидкість передачі важливої інформації на відстань, що дозволило у оперативному режимі приймати управлінські рішення, по-друге, зміна підходів до організації виробничої діяльності, у основу якої покладено принцип збереження природних ресурсів й екологічності. Підставою реалізації означеної цінності стало впровадження інновацій у всі сфери національної економіки.

Таблиця 1 – Характеристика диверсифікованих форм ЕЗ

Інноваційна економіка	Цифрова економіка	Креативна економіка	Мережева економіка	Зелена економіка
Базується на використанні знань і таланту людини для розробки ідей та втілення їх у нових товарах, послугах, технологіях, бізнес-процесах на основі активізації підприємницької діяльності	Базується на основі оцифрування інформації і знань, віртуалізації процесів, роботи з «великими даними», хмарних обчислень і технологій тощо	Базується на використанні інноваційних знань, креативності, інновацій та творчості для сприяння економічному розвитку	Основний інструмент для генерації та розповсюдження знань на основі широких мережевих можливостей Internet та ІКТ	Спрямована на покращення добробуту і соціальної рівності за одночасного значного зменшення ризиків для довкілля та екологічного дефіциту

Джерело: узагальнено автором

Першою згадкою про інноваційну економіку можна вважати дослідження Й. Шумпетера, який ще у 1911 р. розглядав інновації як визначальний фактор економічного зростання певної території [1]. Пізніше, у 1985 р., П. Друкер визначив зміст даного типу економіки та здійснив конкретизацію особливостей її функціонування. Він також схематично окреслив характеристики інноваційної економіки, основними серед яких є «нові рішення та безперервні інноваційні зміни; активізація малого й середнього бізнесу; розвиток економіки за рахунок самостійних рішень кожної людини; визнання знань як панівного фактора економічного розвитку; інтелектуалізація праці та інтелектуальна власність; орієнтація на метаекономіку, що враховує чинники демографії, освіти, нових технологій, екології, психології людей, культури націй» [2]. Саме ці дослідження лягли у основу формування нової теорії інноваційної економіки.

Таблиця 2 – Характеристика проявів ефекту меліоризму для диверсифікованих форм ЕЗ

Форми ЕЗ				
інноваційна	цифрова	креативна	мережева	зелена
Покращення якості життя населення за рахунок:				
Проявів дій від вироблення ідей та доведення їх до інновацій	Підвищення ефективності бізнесу за рахунок використання новітніх цифрових технологій	Новизни процесів, креативності, творчості, оригінальності, свободи думки та мислення	Відкритості, легкості доступу, необмеженого використання та розповсюдження знань у часі, просторі та обсягах, згладжування асиметрії знань	Турботи про довкілля, попередження загроз для його існування та подальшого сталого розвитку

Джерело: узагальнено автором

Встановлено, що загальними результатами, що притаманні всім формам ЕЗ є:

- підвищення добробуту та якості життя населення регіону, всебічний людський розвиток регіону;
- затребуваність робочої сили (як низько-, так і висококваліфікованої), підвищення культурного рівня населення;
- поширення позитивних ефектів на всі сектори економіки регіону. Інтенсивне зростання економіки регіону;
- створення додаткових робочих місць, у т.ч. соціально значущих та інноваційних;
- зміна стереотипів мислення на довгострокові проєкції для майбутніх поколінь;
- примноження багатства за рахунок створення та реалізації нових ідей, інновацій;
- потреба у знаннях, які передбачають базовий їх запас і процедуру постійного оновлення, орієнтація освітніх закладів на нові підходи в навчанні, що базуються на розвитку вміння приймати своєчасні і якісні управлінські рішення та розробляти нові інноваційні ідеї; абстрактному мисленню, самовпевненості, поваги оточуючих;
- прагнення людей до придбання корисних знань, їх накопичення, доцільного використання та розповсюдження.

Основою інноваційної економіки стає інновація, ідея, видумка, які перетворюють погляди та мислення людини, концентрують увагу на якості, вимогах споживачів, зростанні корисності товарів і своєчасності їх надання. Ефект меліоризму ЕЗ у формі інноваційної економіки проявляється у створенні новітніх ідей та доведення їх до

кінцевого впровадження. При цьому такі ідеї мають бути корисними для зростання якості життя людини, орієнтуватися на її споживчі потреби. Інноваційна економіка має ґрунтуватися на комплексній регіональній та державній підтримці, супроводжуватися активною й спрямованою інвестиційною політикою у напрямі науки, освіти, досліджень і розробок та активізацією діяльності підприємництва у сфері нововведень. Знання, які лежать в основі інновацій та без яких неможливе їх створення, реалізуються в нових продуктах, технологіях, процесах. Інновація вимагає знань, винахідливості, і, перш за все, зосередження уваги та докладання зусиль у розробку новітніх підходів до організації виробництва та управління. Саме інновації є потужним дієвим інструментом для економічного розвитку та прогресу суспільства, вони формують нові знання, які є підґрунтям для їх подальшого генерування, знаннєвого розвитку регіону.

Сучасні наукові підходи до трактування сутності і складових цифрової економіки підтверджуються бурхливим розвитком таких напрямків, як: збереження знань у цифровому вимірі, оцифрування різномірної інформації, обробка великих масивів даних, застосування методів хмарних обчислень, що надає потенційні можливості для поступового поширення переваг ЕЗ [3, с. 107-108]. При цьому новітні технології дозволяють не лише надавати вільний доступ широкому колу споживачів до різноспрямованих знань, а й здійснювати у реальному часі їх розширений пошук, обробку й використання залежно від поставлених виробничих завдань. Завдяки цифровій економіці відбувається процес прискорення й спрощення процедур поширення знань в часі та просторі при одночасному скороченні витрат на їх здійснення, що стає дієвим резервом для формування ЕЗ у регіоні. Ефект меліоризму цифрової економіки базується на можливості широкого застосування новітніх технологій, які швидко розвиваються та активізують розповсюдження, використання й генерацію нових знань, сприятимуть інноваційному прогресу та сталому інноваційно-знаннєвому розвитку регіону.

Наступною формою ЕЗ є креативна економіка, припущення про появу якої вперше у 2001 р. висловив Д. Хокінс [4], а у 2013 р. він уже впевнено стверджував про її існування та визначав, що інноваційна творчість стає найбільш швидко зростаючим бізнесом у світі. Було встановлено, що виграють у сучасній економіці лише ті, хто культивує основні домінанти креативної економіки, до яких належать унікальність, знання, уява, можливість виробляти нові думки, вміння трансформувати національні ідеї тощо. Реалізація цих домінант може проявлятися виключно за умови постійного розвитку особистості, набуття нею знань самостійно або через запозичення із зовнішнього середовища шляхом спілкування з іншими людьми з креативним мисленням. Роботодавці, які досягли цінності цього твердження, спрямовують свої зусилля на залучення талантів зі всього світу, що обов'язково несе успіх у бізнесі та необмежені можливості конкурентних переваг на ринку. Отже, ЕЗ за даної форми набуває таких векторів розвитку, як творчість і креативність у діяльності, необхідність виховання і всебічної підтримки талантів, мотивування людини до творчих проявів у професійній діяльності та її безперервний особистісний й професійний розвиток на тривалу часову перспективу. Саме ці прояви сприяють комплексному розвитку регіонів країни.

Р. Флорида, який розглядає парадигму ЕЗ із позицій реалізації творчого контенту та новизни вироблених ідей, вказує на існування «креативного класу» в суспільстві [5]. Згідно з результатами його дослідження, ключовим фактором успішного економічного розвитку міст і регіонів є творча еліта. При цьому велике значення для народження та культивування креативу й оригінальності є відкрите і толерантне ділове середовище, яке створює сприятливі умови для самовираження талантів на рівні організації та регіону. Тобто для ЕЗ важливим завданням є розвиток керованої креативності, реалізація її на

практиці, чого можливо досягти за умови створення доброзичливого й мотивуючого оточення й товариств співдружності.

Розвиток креативної економіки в загальній структурі ЕЗ сприяє підвищенню якості життя людства, зміні змістовної наповненості діяльності людини, появі інноваційних робочих місць за рахунок розширення креативного сектору, забезпеченню розвитку культурного рівня й економічного зростання. Креативна економіка проникає не лише в новітні сектори економіки, а у всіх сферах може реалізовуватися талантами різного рівня кваліфікації. При цьому суб'єкти господарювання мають значну потребу у генеруванні новітніх креативних ідей, розробці альтернативних підходів до розв'язання командних проблем і прийнятті ефективних управлінських рішень. Активізація креативності та інноваційності у виробництві й сфері послуг країни має забезпечити тенденції зростання рівня оплати і продуктивності праці, що дозволить підвищити купівельну спроможність населення і стимулювати споживчий попит. Такі соціальні результати дозволять підвищити рівень і якість життя населення, що є однією з умов комплексного розвитку регіону.

Наступною формою ЕЗ є мережева економіка, назву якої було започатковано Й. Бенклером у 2006 р. [6]. Дж. Торрент, досліджуючи симбіотичні відношення між ІКТ і знаннями, стверджував, що саме «розвиток ІКТ є основоположним фактором появи економіки та суспільства, заснованих на знаннях» [7, с. 6]. При цьому однією з умов функціонування ЕЗ є досягнутий рівень використання ІКТ у країні, що є продуктом мережевої економіки [8]. Саме за допомогою ІКТ спрощується доступ до нагромаджених у суспільстві знань, що є однією з головних переваг ЕЗ. До того ж отримати знання та мати до них постійний доступ користувачі можуть у зручний для себе час і незалежно від місця свого знаходження, що значно розширює можливості людини до розвитку. Швидка адаптація до таких змін дає можливість «стимулювати інновації та мати конкурентні переваги». Отже, поширення мережевої економіки буде сприяти поглибленню інтеграційних процесів, завдяки чому на мікро-, мезо- та макрорівнях прискоряться тенденції економічного оздоровлення, соціально-політичної стабілізації та згладжування розбіжностей у соціально-економічному розвитку регіонів країни.

Можна вважати, що мережа – це певний вид інтерактивної зручної бібліотеки з додатковими привілеями для користувачів такими, як необмежений обсяг інформації, швидкий предметний пошук ресурсів, добовий режим роботи та спілкування за інтересами відповідно до поставлених цілей. При цьому мережева економіка будується на рівності прав усіх користувачів у мережах, нейтралізує ієрархічну підпорядкованість, що посилює ступінь свободи у використанні інформаційних ресурсів та створенні на їх основі нових ідей та знання. Відкриваються широкі можливості для участі у мережевих спільнотах, які несуть новий потік знань та корисного професійного спілкування. Усі ці процеси пов'язані з високою швидкістю отримання та розповсюдження великого обсягу знань, що потребує доступу користувачів до відповідних мереж і критичного мислення, спрямованого на пошук достовірних і корисних знансєвих ресурсів. При цьому мережева економіка не має жодних меж для отримання та дифузії знань, руйнує будь-які обмеження користувачів, які мають бажання отримати корисні знання. Таким чином, мережева економіка виступає дієвим інструментом для досягнення країною стану ЕЗ за рахунок подолання знансєвої нерівності людства та має необмежений потенціал для придбання знань при розумному використанні мереж.

При реалізації концепції зеленої економіки відбувається зміщення глобальних пріоритетів від нагромадження нематеріального капіталу до його використання для збереження природних багатств, від цільових установок зростання конкурентоспроможності країн до сталого зростання, від зосередження уваги на сферах послуг і високих технологій – до інших секторів економіки. Відповідно до цього виду ЕЗ

цінність природи і необхідність її збереження мають бути покладеними в основу прийняття будь-якого управлінського рішення на всіх рівнях управління економікою. Змінення цільових установок концепції ЕЗ у бік зеленої економіки покликано сприяти набуттю тенденцій стійкого людського розвитку й підвищення добробуту населення. Орієнтація на зелену економіку сприяє посиленню якісної компоненти розвитку конкретної території, країни та планети в цілому при забезпеченні оптимальних умов паритетного регулювання взаємовідносин соціуму з довкіллям. Така мета має стати головною у світлі прагнення до забезпечення сприятливих умов життєдіяльності й добробуту сьогодишнього та майбутніх поколінь людства.

Обговорення результатів. Доведено, що процеси становлення ЕЗ мають супроводжуватися ефектом меліоризму, дія якого проявляється в інноваційному й креативному розвитку країни, регулюванні суспільних явищ і прийнятті управлінських рішень на підґрунті екологічної доцільності, розповсюдження цифрових технологій та мережових взаємозв'язків. Такі трансформації можуть відбутися за умови переконання людини у доцільності докорінної зміни пріоритетів життя, що забезпечить процвітання суспільства та набуття оптимістичного погляду на майбутнє.

Висновки. Отже, врахування визначених векторів формування нового типу економіки, основними серед яких є орієнтація на цінності та значущість життя людини, фактори її формування за рахунок меліоризму, необхідність активізації інноваційно-інтелектуальних процесів у суспільстві для знаннєвого розвитку на всіх рівнях управління вимагають систематизації існуючих підходів та вдосконалення категорії «ЕЗ». Вдосконалення сутнісного наповнення ЕЗ внесе корективи у розуміння, що має стати підґрунтям формування механізму забезпечення знаннєво-інтелектуального розвитку країни.

Список літератури

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия: пер. с нем. и англ. / Й.А. Шумпетер. – М.: Эксмо, 2007. – 862 с.
2. Drucker P.F. Innovation and entrepreneurship / P.F. Drucker. – New York: Harper & Row, Publishers, 1985. – 278 p.
3. Tapscott Don The digital economy: promise and peril in the age of networked intelligence New York; Montreal: McGraw-Hill, 1996. – xviii, 342 p.
4. Howkins J. The Creative Economy: How People Make Money from Ideas / J. Howkins. – L.: Penguin, 2001.
5. Florida R. The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life / R. Florida. – N.Y.: Basic Books, 2002. – 464 p.
6. Benkler Y. The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom / Y. Benkler. – New Haven, Conn: Yale University Press, 2006. – 515 p.
7. Torrent J. Knowledge, networks and economic activity. Revisiting the network effects in the knowledge economy / J. Torrent // e-Journal on the Knowledge Societe. – 2009. –9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uoc.edu/uocpapers/8/dt/eng/torrent.pdf>.
8. Подлужна Н.О. Методологічні особливості оцінки економіки знань. *Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2016. №42. С. 41-50.

References

1. Shumpeter Y.A. (2007) Teoryia ekonomycheskoho razvytyia. Kapytalyzm, sotsyalyzm y demokratyia: per. s nem. y anhl. M.: Eksmo. 862 p.(in Russian).
2. Drucker P.F. (1985) Innovation and entrepreneurship. New York: Harper & Row, Publishers. 278 p.(in English)
3. Tapscott Don(1996) The digital economy: promise and peril in the age of networked intelligence New York; Montreal: McGraw-Hill. xviii, 342 p.(in English)
4. Howkins J.(2001) The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. L.: Penguin,(in English)

5. Florida R.(2002)The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life. N.Y.: Basic Books. 464 p.(in English)
6. Benkler Y.(2006) The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom – New Haven, Conn: Yale University Press. 515 p.(in English)
7. Torrent J.(2009) Knowledge, networks and economic activity. Revisiting the network effects in the knowledge economy / e-Journal on the Knowledge Societe, available at:<http://www.uoc.edu/uocpapers/8/dt/eng/torrent.pdf>.(in English)
8. Podluzhna N.O.(2016) Metodolohichni osoblyvosti otsinky ekonomiky znan. Zb. nauk. pr. Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky. №42. pp. 41-50.

Надійшла до редакції 20.10.2020

N. Podluzhna

ENSURING THE KNOWLEDGE AND INTELLECTUAL VECTOR OF THE COUNTRY'S DEVELOPMENT THROUGH A VARIETY OF FORMS OF KNOWLEDGE ECONOMY

Purpose. The purpose of the article is to determine the features of ensuring the knowledge and intellectual development of the country by activating the diversity of the forms of knowledge economy.

Methodology. In order to form a knowledge economy at the national level, it is necessary to ensure the development of its diversified forms of manifestation, which include: innovative, digital, network, creative and green economy. The study has used the systematic approach and the logical generalization method.

Results. It has been established that the manifestation of each form of knowledge economy in the region is accompanied by the effect of land reclamation, which increases the quality and speed of the processes of socio-economic development of the territory. The processes of formation of the EK should be accompanied by the effect of land reclamation, the action of which is manifested in the innovative and creative development of the country, regulation of social phenomena and management decisions based on environmental feasibility, dissemination of digital technologies and networking. Such transformations can take place if a person is convinced of the expediency of a radical change in the priorities of life, which will ensure the prosperity of society and gaining an optimistic view of the future.

Scientific novelty. The definition of the concept of the effect of meliorism, which can be achieved with reasonable human intervention in any processes and spheres of life in the region, has been given. It has been found out that the reclamation of the knowledge economy can occur through innovative and creative development of social processes in the region, regulation of all phenomena and management decisions taking into account environmental security, human development and economic feasibility, dissemination of information and communication technologies and networking, etc.

The practical significance of the study is revealed in determining the ways of ensuring the knowledge and intellectual vector of development of the country through a variety of forms of knowledge economy.

Keywords: development, knowledge economy, knowledge and intellectual development, network economy, digital economy, green economy

Відомості про автора

Подлужна Наталія Олександрівна, д-р екон. наук, доцент, зав. кафедрую, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»; nataliia.podluzhna@donntu.edu.ua

Podluzhna Nataliia, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Economics, Accounting and Taxation, SHEE Donetsk National Technical University; nataliia.podluzhna@donntu.edu.ua